

DEDE KORKUT KİTABINDA DİNİ-TASAVVUFİ UNSURLAR

Dr. Nevzat ÖZKAN

Konusu, dili, üslubu bakımından millî olduğu kadar, pek çok özelliğiyle de beşçeri olan Dede Korkut hikayeleri sadece ülkemizde değil, bütün dünyada büyük ilgi görmektedir.

Millî yapımızın ve edebiyat geleneğimizin en büyük âbidelerinden olan Dede Korkut kitabının ülkemizdeki ilk tam neşri 1916'da yapıldı. Kısa bir sessizlik döneminden sonra dünyanın değişik dilerinde çevirileri yayınlandı. Pek çok ilmî araştırma ve teze konu oldu, değişik yaş ve kültür seviyeleri için uyarlamaları yapıldı. Bu çok yönlü ilgiye rağmen hikayelerdeki ruh ve inanç dünyası konusunda kesin bir hükmün ortaya konduğu söylenemez. Eser, tam manasıyla İslâmî devir mahsulü müdür, yoksa başka etkiler de taşımakta mıdır? Hadiseler Türk tarihinin hangi dönemine ve hangi coğrafyadaki mücadelelere aittir? Daha önemlisi bu eserdeki boyların türü nedir, yazarı veya derleyicisi kimdir? Üzerinde epeyce çalışmanın yapıldığı ve farklı görüşlerin belirdiği, fakat kesin cevapların verilemediği sorular.

Sorulardan önemli bir kısmı döneme ait yeni çalışmalar ve bulunacak belgelerle cevaplandırılacaktır. Asıl üzerinde durmak istediğimiz Dede Korkut Kitabındaki dinî ve tasavvufî unsurlardır. Konu ile ilgili bakımından diğer tartışılan husurlar üzerinde de durmaya çalışacağız.

Hikayelerin Yaşandığı Zaman Ve Coğrafya

İslâmîyetin Türkler arasında toplu kabul gördüğü dönem olarak X. Yüzyıl esas alınmaktadır. Bundan hareketle Dede

Korkut kitabındaki dinî unsurlar bakımında şunu söylemek mümkündür: Eğer hikayelere konu olan olaylar X. yüzyıl sonrasına aitse, İslâmî unsurların ve İslâmîyet'ten sonra ortaya çıkan millî özelliklerin, gelenek ve göreneklerin ağırlıkta olması tabiidir. Hikayelere İslâmîyetin kabulünden önceki dönem ve bu döneme ait olaylar kaynaklık ediyorsa haliyle eski Türk dinine ve İslâmîyet öncesi hayata ait unsurlar fazla olacaktır.

Bu konuyla ilgili görüşleri şöyle sıralamak mümkün:

1. Bu hikayeler, M.Ö. VIII. yy. da Kalkasların güneyinde ve Hazar deniziyle Karadeniz arasında yerleşen atlı göçebe Saka (İskit) ve onların Horasandaki kolundan çıkarak Azerbaycan ve Doğu Anadolu'da 429 yılına kadar hakim olan ve Parthlar da denilen Arsaklılar çağından ve dolayısıyla İslâmîlik öncesinden kalmıştır. (1)

2. Hikayelerin bir kısmı milat öncesine kadar giden bir zamana uzanmakla beraber, yazıya geçirildiği döneme kadar çeşitli değişikliklere uğramıştır. Alpamış adıyla da bilinen Salur Kazan deyişleri arasında yer almış, Azerbaycan'a Küçük Asya'ya kadar gelerek, Kıpçakların hatıya ilerlemesiyle bir takım değişiklikler geçirmesine rağmen bazı orjinal motifleri de korumuştur. (2)

3. Olayların yaşandığı zamanı iki katta ayırabiliriz:

a) IX. XI. yüzyıllar arasında Oğuzların Sır-Derya'nın kuzeyindeki komşuları

olan Peçenek ve Kıpçaklarla ilişkileri ve savaşlarının yer aldığı hikayelerdir. Bunlar Salur Kazan'ın adı etrafında anlatılan Salur Boyu Menkıbeleri şeklindedir. Salur kazanın evinin yağmalatılması boyunun farklı olarak Soçere-i Terakime'de geçmesi bu katın delili mahiyetindedir.

b) XIII. yüzyıldan itibaren Doğu Anadolu ve Azerbaycan'da Türkmen boy- larının Gürcü, Abhaz ve Trabzon Rumları ile ilişkileri ve savaşlarının anlatıldığı kat. Dirse Hanoğlu Boğaç Boyu, Deli Dumlul, Kanturalı hikayelerinde bu zaman dilimi ile ilgili ipuçları görülür. (3)

4. İslamiyet'in kabulünden sonra XII. - XIII. - XIV. yüzyıllarda Anadolunun doğusunda yerleşmiş, buraları vatan tutmuş Oğuz Türkleri arasında yaşamış, işlenmiş ve yayılmış hikayelerdir. Bu görüşün delili de coğrafi terimler ve özellikler, mücadele edilen Rum, Gürcü, Abaza gibi komşu milletlerdir. (4)

Açıklamalardan anlaşılacağı gibi hikayelere konu olan olayların yaşandığı zaman konusundaki görüşlerde kesin bir birlik yoktur.

Konumuzla ilgisi bakımından ele alındığında bu hususu tek belirleyici ölçü olarak ele almak da mümkün değil zaten. Çünkü destanî ve efsanevî özellikleri olan eserlerde önemli olan olayın yaşanmış biçimi değil yazıya geçirilmiş biçimidir. Çünkü bu tür eserler uzun bir süre sözlü gelenekte yaşadıkdan sonra yazıya geçirilir. Çok eski devirlerde yaşanan tarihî değişiklikler, bu zamanlar içinde yaşamış ilim ve aksiyon adamları, uzun süre sözlü gelenekte yaşayıp, sonra büyük bir sanatkarın elinde son şeklini alan bu rivayetleri etkilemektedir (5).

Oğuz Kağan İslamiyet'in kabulünden önce yaşamış bir Türk atası ve kahramanıdır. Üstelik İslamiyet öncesi devre ait Uygur türkçesiyle yazılmış bir Oğuz Kağan Destanı parçası da mevcuttur. Fakat Müslüman Türklerin gönlü bu Türk atasını ha-

tırlarda bırakmaya razı olmamış, sözlü gelenekte İslâmî bir kimlik kazandırarak hayatını yeniden destanlaştırmıştır. (6) Bundan hareketle şunu söyleyebiliriz: İslamiyet öncesi döneme ait kahramanlar ve kültür unsurları pekâla İslâmî ölçülerle ve yeni hayatın düzeni içinde karşımıza çıkabilir.

Sözlü gelenekteki bu etkilerin dışında folklor ve halk tiyatrosu içinde de uzun bir işlenme dönemini yaşadığı düşünülmektedir. (7) Dede Korkut menkıbeleri Yunus Emreden de önce halk arasında yaygındır. Dili, üslubu ve konusu yanında, Türk ahlâk ve törelerini yansıtmaları bakımından da halktan büyük ilgi gören menkıbeleri Oğuz ozanları ellerinde kopuzlarla terennüm ederler. (8)

Dede Korkut'un Şahsiyeti:

Bütün hikayelerde ortaya çıkan ve önemli bir yeri olan Dede Korkut, hiç bir hikayenin ana kahramanı değildir. Fakat kendisine çok büyük bir hürmet ve sevgi beslendiği kitabın bütününde görülmektedir.

Bütün araştırmacıların üzerinde ittifak ettikleri en önemli konulardan biri Dede Korkut'un tarihimizin her döneminde görülen bilgi-müşavir tipinin önemli bir temsilcisi olduğu yolundadır. Dede Korkut kökü İslamiyet öncesi döneme dayanan din adamı, bilge, gelecekte haber veren, çocuklara isim koyan, kendisine toplumun her kesiminden derin bir hürmet beslenen, örneğini Tonyokuk'ta, Uluç Türk'te, İrkıl Hoca'da, Mevlana'da, Akşemsettin'de gördüğümüz İslamiyet öncesi adıyla şaman, İslamiyet sonrası adıyla velî tipinin sağlam bir örneğidir. (9)

Bazı kaynaklarda İslamiyet öncesi dönemde yaşadığı, Fakat sözlü gelenekte İslâmî bir kimlik kazandığı ifade edilmektedir. (10) Dede Korkut kitabının dışında teshit edilen bir menkıbeye göre, Oğuzlar tarafından Peygamberimize gönderilmiş, Selmân-ı Fârisî ile yurduna dönerek,

Türlere İslâmı öğretmiş ve 295 yıl yaşamıştır. (11)

Farklı bir rivayete göre de Dede Korkut aslen Afrikalı olup, ölümden kaçarak Hindistan'a oradan da Sır-Derya'ya sığınmıştır. (12)

Bütün bu farklı görüşler bir yana Dede Korkut 18. yy. a kadar sözlü rivayetlerde⁽¹³⁾, hatta sanat vasıtasıyla ve bizzat tarihi şahsiyetiyle Türk dünyasının sosyal hayatında varlığını sürdüren⁽¹⁴⁾ edebî ve ezeli Türk atası'dır. Mutlaka onun şahsiyetinde en eski Türk geleneklerinin izleri bulunmakla beraber⁽¹⁵⁾ müslüman Türk insanının gönül ve fikir mimarı alperenlerin ilk örneklerindedir. (16)

Ozanların dilinde ve halk sanatçıları'nın hayal ve yorum dünyasında zenginleşen Dede Korkut Kitabı'nın yazıya geçirilişine dair görüşleri şöyle sıralamak mümkündür:

Mehmet Fuat Köprülü XIV. yy. in ilk yarısı

Barthold XVI. yy. in sonu veya XV. yy. in başı

Orhan Şaik Gökyay, Ahmet Kabaklı XV. yy. in başları

Faruk Sümer, Hasan Köksal, Nihat Sami Banarlı, Pertev Naili Boratav XV. yy. in ikinci yarısı

Yeni Türk Ansiklopedisi, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi XV. yy. sonları veya XVI. yy. başları

Z. Veli Toğan Oğuznâme'nin derlendiği kaynaklar ve rivayetlerle Dede Korkut hikayeleri arasında bağlantı kurmaktadır. (17)

Bu görüşlerden kitabın XIV. ilâ XVI. yy. lar arasında yazıya geçirildiği ortaya çıkmaktadır. Yani kitaba konulan olaylar VI yy. dan XIV yy. a kadar geniş bir zaman dilimi içinde değerlendirilmesine rağmen XIV. yy. ilâ XVI. yy. arasında yaşayan Müslüman-Türk insanının duygu, düşünce ve inanç potasında yoğunlaşarak

yazıya geçirilmiştir. Şüphesiz bu dönemde yaşanan siyasî ve sosyal hadiselerin, devrin etkili kişilerinin, şair ve sanatçılarınin Dede Korkut Kitabını teşkil eden rivayetler üzerinde geniş etkileri olmuştur.

XIV-XVI. yy. lar arası milletimiz açısından büyük fetihlerin yaşandığı bir devirdir. Şehitlik ve gazayı en yüksek değerler olarak tanıyan gazilerin Anadolu'ya yeni bir ruh ve mana kazandırdığı zamanlardır. Müslüman Türk insanının yeni yurdundaki insanları İslâmlaştırdığı bir devirde; sazıyla, sözüyle terennüm ettiği, hayatlarını oyunlaştırdığı kahramanlarını bu dairenin dışında tuttuğu düşünülemez.

Hikayelerdeki Dini İnanış ve Davranışlar:

İlk önemli husus İslâmî geleneğe uyularak kitaba Besmele ile başlanmasıdır. Bunun hemen arkasından Oğuz'un evliyası Dede Korkut tanıtılmaktadır.

Hikayelerin yedi ayrı yerinde savaşa giren yiğitlerin şu işleri sırayla yaptıkları benzer ifadelerle tekrar tekrar anlatılmaktadır:

"Konur atından indi. Akup giden aru sudan abdest aldı. Ağ alını yire kodı, namaz kıldı. Ağladı, kâdir Tanrı'dan hâcet diledi, yüzün yire sürdi. Muhammed'e salavat getürdi, deve kibi kükredi, arslan kibi anradı, na'ra urup haykırdı, yapayalunuz kâfire at depdi, kılıç urdu." (18)

Begil oğlu Emren'in Boyunda ise Emren bu yaygın alışkanlığın dışına çıkarak, kâfirle savaşın girmeden önce ne abdest alır, ne de namaz kılar. Fakat düman karşısında zor duruma düşünce;

Yücelerden yücesin
Kimse bilmez nicesin görklü Tanrı
Sen Âdeme taç urdun
Şeytana la'net kıldun
Bir suçdan ötüri dergahdan sürdün
İbrahimi tuturdun
Hanum göne çolgardun
Götürüp oda aturdun
Odu hostan kıldun

'Aziz Allah hocam mana meded (s. 99) diye yalvararak yardım diler. Kâfir; Oğlan alırdun ise Tanrı'na mı yalvarırsın, senün bir Tanrı'n var-ise menüm yetmiş iki put-hanam var didi. oğlan aydur: Yâ 'âsi mel'un sen putlarına yalvarır-isen men âlemleri yokdan var iden Allahuma sığındım didi. Hak Ta'âla Cebrâ'il'e buyurdu kim: Yâ Cebrâ'il var şol kuluma kırk erçe kuvvet virdüm didi. oğlan kâfiri götürdi yire urdu. (s. 99) Mücadelenin sonunda kâfir imana gelir.

Yukardaki parçalar, savaşa nasıl girildiğini, savaşta Allah'tan nasıl yardım dendiğini, Begil'in kendisinden maddi planda güçlü bir düşman karşısında ilahî destekle nasıl bir anda üstün duruma geçtiğini anlatması ve kahramanların dinî kültürünün genişliğini göstermesi bakımından önemlidir.

Dikkati çeken diğer bir önemli husus da, kâfirle Emren arasındaki konuşmanın Kâfirun sûresinin meâlini hatırlatacak şekilde olmasıdır. Kâfirun sûresinin Türkçe meâli şöyle "Ya Muhammed söyle: ey kâfirler ben sizin tapıtığınız şeylere tapmam, Siz benim tapıtığıma tapmazsınız. Ve ben sizin tapıtığınız şeylere tapıcı değilim. siz de benim tapıtığıma tapıcı değilsiniz. Sizin dininiz size ve benim dinim bana dır."

Savaşa girilirken ve savaşılırken gösterilen dinî heyecan savaşın sonra da sürdürülür: Kâfirin kilisesini yıkdılar, yerine mescid yaptılar. Keşişlerin öldürdüler. Ban banlatdılar, 'Aziz Tanrı adına kudbe okıtdılar." (s. 46)

Oğuz yiğitlerinin kendilerini tanıtırken beylerinin, ana ve babalarının adının yanında söylemeyi unutmadıkları; "Karanı dün içre yol azsam umum Allah" (19) sözüyle ancak Allah'tan yardım beklediklerini ifade ederler.

Kazılık Koca oğlu Yiğenek düşman karşısında dara düşünce. İhlas sûresini hatırlatan ifadelerle şöyle seslenir: (20)

Yücelerden yücesin
Kimse bilmez niceşin
'Aziz Tanrı
Sen anadan toğmadın
Sen atadan olmadun
Kimse rızkın yimedün
Kamu yirde âhedsin
Sen Allahu samedsin

.....
Ululığına haddün yok
Senün boyun kaddün yok
Yâ cism-ile ceddün yok
Urduğun ulıtmayan ulu Tanrı
Basduğun belürtmeyen bellü Tanrı
Götürdüğün göğe yetüren görklü Tanrı
Kakıduğın kahr iden kahhar Tanrı
Birliğüne sığındım Çalabım kâdir Tanrı
Meded senden
Kara tonlu kâfire at deperem
İşümi sen onar" (s. 83-84)

Parçada İslâm inancının temelini teşkil eden Allah'ın varlığı, birliği, benzersizliği konusundaki samimi inanç ve geniş bilgi ayrıntılarıyla sergilenmektedir. Ayrıca bu parça içinde bir kısmı yer alan ve Emren'in duasında da tekrarlanan;

Yücelerden yücesin
Kimse bilmez niceşin
'Aziz (görklü) Tanrı
.....
Âdeme sen taç urdun
Şeytana la'net kıldun
Bir suçdan ötürü dergaha sürdüün
Nemrud göğe oh atdı
Karnı yaruk balığı karşı tutdun" (s. 83)

mısraları, duygu, inanç ve hareket birliğini ifade etmesi bakımından dikkate değer. Kimseye güç itmedün mısraı Kur'an'ın değişik âyetlerinde şöyle geçmektedir: "Biz kimseye gücünün yettiğinden fazlasını yüklemeyiz." (Araf 42/ Biz hiç kimseye gücü yeteceğinden başkasını teklif etmeyiz." (Müminun 62) "Allah hiç kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemeyiz." (Talak 7) "Kimse takatından ziyadesiyle mükellef tutulamaz." (Bakara 233)

Kimse rızkın yimedün mısraı "Biz senden bir rızık istemiyoruz, seni biz rızıklandırırız. Güzel âkıbet takva erbabıdır. (Taha 132) âyetiyle aynı manada-

dır.

Basduğun belürtmeyen bellü Tanrı /
Götürdüğün göğe yetüren görklü Tanrı
mısralarıyla, "kimi dilersen onun kadrini
yüceltirsün, kimi dilersen onu alçaltırsün."
(Al-i İmran 26) âyeti arasındaki mana yak-
ınlığı dikkati çekecek ölçüdedir. (21)

Nemrud göğe oh atdı

Karnı yaruk balığı karşı tutdun

mısraları da şu kissaya işaret etmektedir:
Hz. İbrahim dinini tebliğ ederken, Nem-
rud onu ateşe atar. Nemrud ilahlık iddia-
sında bulunur. Allah'ı öldürmek için göğe
bir ok fırlatır. Allah onun okuna karşı bir
balık tutar ve bu suretle ok gökten kanlı
olarak geri döner. Nemrud bunun üzerin-
de Tanrı'yı öldürdüğü zehabına kapılır. (22)

Hasan ile Hüseyin'in hasreti su

Ayşe ve Fatma'nın nigahı su (s. 17)

Mekke ile Medine'nün kapısı ağaç

Musta kelim'in asası ağaç

Şah-ı Merdan Ali'nün Döldülü'nün eyeri ağaç

Zülfikâr'ın kını-y-ile kabzası ağaç

Şah Hasan ile Hüseyin'in bişiği ağaç

(s. 21-22)

mısralarında ise eski Türk dininde önemli
bir yeri olan su ve ağaç İslâmî bir kültür
zenginliğiyle karşımıza çıkmaktadır.

Bir baba için en büyük felaket oğlunun
din değiştirmesi ve milletten kopması ol-
malı ki, Uruz üzüntülü ve ağlar vaziyette
bulduğu babasına ağlama sebebini söylet-
mek için şöyle seslenir:

Kan Abhaza iline men giderem

Altun haça iline men giderem

Pilon geyen kesişen elin men öperem

Ağladuğuna sebeb ne digil mana. (s. 47)

Dede Korkut'un Beyrek'e Banu Çiçek'i is-
teyişi evlenmeyle ilgili âdetlerin devamlı-
lığını ortaya koymaktadır: Tanrı'nun buy-
ruğ-y-ile Peygamber'ün kavli-y-ile aydan
aru günden görklü kız kardaşun Banu Çi-
çeg'i Bamsı Beyreg'e dilemeğe gelmişem.
(s. 31)

Gözleri kör olan Bay Püre'nin, oğlunu
tanımak için takip ettiği yol, Hz. Yusuf
kissasındaki bir motifi hatırlatır: Oğlum
idüğün andan bileyim, sırça parmağımı ka-
natsun, kanını destmale dürtüsün, gözümce
süreyim, açılacak olur-ise oğlum Bey-
rek'dür didi. (s. 45)

İslâmî bir kısma olan koçun kurban
gönderilişine de şöyle işaret edilir: Amma
'Arafat'da irkek kuzu kurban için. (s. 50)

Maddi kudrete ve kendi gücüne aşırı
güvenin yanında, bugün de devam eden
tevekkülle ilgili ifade ve inançlara da rast-
lanır: Tanrı virdi Tanrı aldı neyleyeyin.
(s. 50) Görelüm imdi yaradan neyley. (s.
59)

Kitabın hemen başında Türk toplum
hayatını süsleyen güzellikler, gün görmüş
Türk atası Dede Korkut'un ağızından şöyle
anlatılır: Dede Korkut gine soylamış, gö-
relüm hanım ne soylamış: Ağız açup öger
olsam üstümüzde Tanrı görklü. Tanrı dos-
tu din serveri Muhammed görklü. Mu-
hammed'ün sağ yanında namaz kılan Ebu
Bekir Sıddık Görklü. Ahr Sıpara başıdır
(otuz üçüncü cüz başı) amme görklü. He-
cesinleyin düz okınsa Yâsin görklü. Kılıç
çaldı din açdı şah-ı merdan 'Ali görklü.
'Ali'nün oğulları Peygamber nevâleleri
Kerbela yazısında Yezîdiler elinde şehid
oldı Hasan-ile Hüseyin iki kardaş bile
görklü. Yazılup düzilüp gökden indi Tanrı
'ilmi Kur'an görklü. Ol Kur'an'ı yazdı düz-
di 'ulemâlar öğreninçe küydi piçdi 'âlimler
serveri 'Osman 'Affan oğlu görklü. Alçak
yırde yapılupdur Tanrı ivi Mekke görklü.
Ol Mekke'ye sağ varsa esen gelse sıdki
bütün hacı görklü. Sağış gününde ayna
görklü. (hesap gününde cuma güzel) Ayna
günü okiyanda kutbe görklü. Kulak urup
dinleyende ümmet görklü. Minarada han-
layanda fakı (iman) görklü. Dizin basup
oturanda halal görklü. Dulumından ağarsa
(şakaklarına ak düşse) baba görklü. Ağ
südin toya emzürse ana görklü. Yanaşup
yola girende kara buğur görklü. Sevgüli
kardaş görklü. Yanal ala iv yanında dikil-

se gerdek görklü, uzunca teneli (çadır ipi, görklü. Oğul görklü. Kamusuna benzemedi cümle 'âlemleri yaradan Allah Tanrı görklü. Ol öğüdüm yüce Tanrı dost oluban meded irsün hanım hey. (s. 2)

Peygamber ailesine gösterilen bağıllık şilik tesirlerinden uzak bir karakter göstermekle beraber⁽²³⁾, Şah-ı Merdan lakabının kullanılması, Hz. Hasan ve Hüseyin'in "şah", Muaviye oğlu Yezid'in adamlarının Yezidiler diye anılması⁽²⁴⁾ eserin ne kadar geniş bir alana yayıldığını ve mezhepler üstü bir ilgi gördüğünü ortaya koymaktadır.

Metnin tamamı taradığında Allah'ın sıfatlarını ifade eden Aziz, Kadir, Kahhar, Gani gibi âyetlerde geçen, Cemil karşılığı görklü gibi hadiselerde geçen kelimelere rastlanmaktadır.⁽²⁵⁾ Günlük konuşma içinde yaygın olarak kullanılan, Vallahi, Allah saklasın, Allah'a sığındım, Yüce Tanrım gibi deyimlere de yaygın olarak kullanılmaktadır.⁽²⁶⁾

Dede Korkut Kitabı dinî bir eser değildir. Fakat esere konu olan Türk topluluklarının sosyal hayatını düzenleyen birinci unsur müslümanlıktır. İslâm'ın sosyal hayatı düzenleyen en önemli müeyyidelerinden biri şüphesiz günah işleme korkusudur.

Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Boyunda anlatılan Oğuz'un başının belası Tepegöz, çobanın peri kızına zorla sahip olmasının yani evlilik dışı bir ilişkinin sonucudur. Bu hikâyede zinanın doğurduğu felaketler Tepegözün varlığında sembolleştirilmiştir. Bu olayın dışında başka bir zina hadisesine de rastlanmaz.

Zaman zaman bahsi geçen şarap; uyuşturucu, insanı kendinden geçiren, uykuya yol açan bir felaket sebebi olarak gösterilir.

Bütün hikâyelerin önemli olaylarında ve sonunda sahneye gelen Dede Korkut birbirine yakın ifadelerle dua eder. Bu,

her şeyin dua üzerine kurulu olduğ inancının bir tezahürü olsa gerektir.

Ağ sakallu baban yiri uçmak olsun, ağ pürçeklü anan yiri behişt olsun, oğul ile karındaştan ayırmasın. (s. 46) Bu dua metni Rabbena firli duasıyla büyük benzerlikler gösterir. Rabbena firli duasının meâli şöyledir: "Ey Rabbimiz! Hesaplarımızın görülmesi için ayağa kalkacağımız o günde beni anne ve babamı ve bütün mümin kardeşlerimi yarlıga."

Dede Korkut'la ilgil sahabe inancının dışında Emen de; Varuban peygamberün yüzünü gören, gelübeni Oğuz'da sahabesi olan, acığı tutanda bıyıklarından kan çıkan, bıyığı kanlu Bügdüz Emen çapar... (s. 24) sözleriyle tanıtılmaktadır. Eski Türk Dini ve Gelenekleri İle İlgili Unsurlar:

Açıkça görüldüğü gibi İslâmî unsurlar ne ciladan ibarettir, ne de yüzde kalmaktadır.

Fakat özellikle destan rivâyetlerinden gelen bir kısmı gelenekleşmiş, büyük çoğunluğu İslâmî esaslarla ters düşmeyen, hatta günümüzde de izleri süren eski Türk dini unsurlarından bazılarını hikâyelerde de görmek mümkündür.

Basat'ın kendini takdim ederken söylediği parçada geçen: Atam adın sorar olsan kaba ağaç. (s. 91) ifadesi Uygur sahasında görülen Göç destanındaki ağaçtan türeme motifinin izlerini taşıyor olmalıdır. Ağacın İslâmî manada övülmesi yanında bunun da unutulmaması destan kültürüne bağlılığı ortaya koyar.

Dede Korkut duası içinde geçen; Çapar iken ağaç boz atın büdrimesün (Büdermesün). (s. 14) temennisi eski Türk dilinde, atların koruyucusu olan tanrıya edilen duanın artığıdır. Yakutların, "At sürüsü tanrısı Hotay Hompur'un bîtevîturnak-hıy (atı) bedürtme (sürçürme), ayrı tırnaklıyı (sığır, koyun, keçi) ayırma" duası Dede Korkut'un duasına çok benziyor.⁽²⁷⁾

Bu benzerlikler dışında Dede Korkut Kitabı'nın bazı yerlerinde İslâmlık öncesi devre ait evlenme, ölüm ve yas törenleri, ölü aşi ve ad verme gibi gelenekler İslâmlık sonrası âdet ve törelerle birlikte varlığını sürdürmektedir. Bu sosyolojik hadise bütün köklü milletlerin sosyal yapısında görülmektedir. Ancak bizim toplum yapımızda görülen bu tür töre ve inanışla ilgili aktarmalar, genellikle eskiyle yeninin uyum sağlaması göz önünde bulundurulurarak gerçekleştirilmiştir.

(*Yazının Devamı 22. Sayıda*)

NOTLAR (Yayınlanan kısma ait)

1. M. F. KIRZIOĞLU, Dede Korkut Kitabındaki Üç Destanın Tarihteki Yeri, 1. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri, 8-14 Ekim 1973, Ank-1974, s. 95.
2. O. Şaik GÖKYAY, Destursuz Bağa Girenler. İst. 1982, s. 295-296.
3. Şükrü Elçin, Dede Korkutun Kitabında İslâmî Unsurlar, Nemeth Armağanı 1962, s. 145.
4. N. Sami Banarlı-Resimli Türk Edebiyatı c. 2 s. 399-407.
5. Prof. M. Fuat KÖPRÜLÜ, Türk Edebiyatı Tarihi, İst. 1980, s. 213, 252.
6. Ebulgazi Bahadır Han, Türklerin Soy Kültüğü (Secere-i Terâkime), Haz. Prof. Dr. Muharrem Ergin, Tercüman 1001 Temel eser serisinden.
7. Mustafa Necati Sepetçioğlu-Dede Korkut, İst. 1972, s. 12.
8. Prof. Mehmet Fuat Köprülü - Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar D. I. B. Y. 1981 s. 253.
9. Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, s. 600. Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, s. 19, 252. Abdulkadir İnan-Makaleler ve İncelemeler T.T.K. 1987 s. 166, 172. O. Şaik GÖYYAY, -Dedem Korkutun Kitabı- Ank. 1973- s. CXIV.
10. P.N.Boratav-İslâm Ansiklopedisi-s.862- c2 Makaleler ve İncelemeler s. 168.
11. İslâm Ansiklopedisi c. 2 - s. 861-862 Dede Korkut Kitabı - s. 8.
12. İslâm Ansiklopedisi, c.2, s. 861.
13. Makaleler ve İncelemeler, s. 171.
14. Dede Korkut Kitabı, s. 18-20.
15. Makaleler ve İncelemeler, s. 167-168.
16. Türk Edebiyatı, s. 198.
17. Tarihlerin Derlendiği Kaynaklar, Ansiklopediler, Yeni Türk Ansiklopedisi, c. 2, s. 621, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, c. 2, s. 209. İslam Ansiklopedisi, c. 2, s. 865, Destursuz Bağa Girenler, s. 30, Türk Edebiyatı, c. 1, s. 121, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, c. 1, s. 401, Oğuz Destanı, s. 121, (Z. V. Togan); Milli Destanlarımız ve Türk Halk Edebiyatı, s. 70, (Hasan Köksal); Dedem Korkut'un Kitabı, s. LXXIII
18. Dede Korkut Kitabı: Hz. M. Ergin T.K.A.E yay., 1964 (Metinler bu kitaptan alınmıştır), s. 25, 46, 58, 60, 76, 104, 104.
19. s. 91, s.106.
20. İhlas sûresinin meali şöyle: "De ki: O Allah'tır. O Allah samedir. Doğurmamıştır, doğurulmamıştır. Hiç bir şey de O'nun dengi ve benzeri değildir.
21. Kimseye güç itmedun mısraından itibaren âyetlerle ilgili bağlantılar için bk. Dedem Korkudun Kitabı, s. CCLXXII-CCLXXXIII
22. Dede Korkut Kitabında İslâmî Unsurlar, Nemeth Armağanı, s. 149.
23. Dede Korkut Kitabında İslâmî Unsurlar, s. 149.
24. Dedem Korkudun Kitabı, s. CCLXXXI.
25. Neşet Kaya, Dede Korkut'ta Allah İnancı, E.Ü. İlahiyat Fak. Lisans Tezi, yön. H. Güngör, s. 18.
26. Jean Paul Roux, Dieu Dans Le Kitab-ı Dede Korkut, ayrı basım s. 7.
27. Makaleler ve İncelemeler, s. 177.